

ՆԿԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԵԿԵՂԵՅԱԿԱՆ ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՅԻՆ ՇՈՒՐՁ

1. — «Եկեղեցական Բարեկարգութեան» զաղափարը, հակառակ ամէն կողմէ և շարունակ յեղյեղութեամբ մեր մէջ, կը մնայ տակաւին տարտամ մտածում մը: Շատեր կը հասկնան զայն ժամերգութեան կրճատումի կամ կուսակրօնութեան ջնջումի իմաստին տակ: Ուրիշներ՝ քրիստոնէական կեանքն ու պաշտամունքը նախկին դարերու պարզութեան վերածելու առումով, կան նոյնպէս որ կը խորհին թէ եկեղեցին բարեկարգուած կ'ըլլայ արդիանալով, այսինքն ժամանակին յառաջդիմական կամ քաղաքակրթական պէտքերուն և նորութիւններուն պատշաճեցուելով բոլորովին:

Գաղափարին այս անորոշութեան պատճառը ա՛յն է որ՝ անիկա, իբրեւ յղացում միտքի, ծնունդը չէ ազգային ըմբռնումի մը: Օտար հովերէ, մասնաւորաբար բողոքական ազգութիւններէ ածանցուած ըլլալով մեր մէջ: Աստ'որ համար է որ չունինք այսօր տակաւին բառ մը, որ ճշդիւ համապատասխանէ օտար բերումներով մեր մտածողութեանը մէջ եկած գաղափարին, արտայայտելու համար զայն այն կերպով՝ ինչպէս հասկցուած է անիկա զինքը երկնող միտքերուն մէջ: Բարեկարգութիւն անունը հեռու է ըլլալէ բառացի թարգմանութիւնը Réforme-ին, որուն համար սակայն այսօր ընդհանրապէս կը գործածուի ան մեր մէջ, և որ ուրիշ բան չէ եթէ ոչ ժ.Ձ. դարուն՝ Լուտերի միջոցաւ կատարուած բողոքի շարժումը կամ եկեղեցական յեղափոխութիւնը Հռովմէական կաթոլիկ եկեղեցւոյ կազմին, վարդապետութիւններուն, պաշտամունքին կամ նոյն իսկ բարոյականին դէմ:

Այդ գաղափարին համազօր բառ մը չունենալնիս հոգեբանապէս կարևոր կէտ մըն է, զոր կ'արժէ ի մտի ունենալ միշտ, բարեկարգութեան վրայ խորհուած ատեն:

2. — Կը կրկնենք թէ ինչ որ ազգին հանրային կարծիքը եւ հասարակաց զգացումը կը թուին հասկնալ «Բարեկարգութիւն» բառով, Լուտերականին նման շարժում մը չէ բնաւ: Անիկա հետեանք էր քաղաքական, բնկերային և իմացական շարժառիթներուն՝ որոնք խմորուեցան վերածնութեան մեծ իրակաւութեան մէջ. անիկա կարեւոր չափով մը արդիւնքն էր նաեւ լատին ցեղին և

միտքին դէմ անհամակրութեան մը, զոր տեւտոն եւ անկոսաքսոն ժողովուրդները ունէին վաղուց։ Մեր մէջ զոյուծիւն չունին ընաւ այդ պատճառները կամ շարժառիթները. մեր ժողովուրդը, կը սիրէ եկեղեցին. ընդհանուր առմամբ չունի հիմնաւոր մեծ բողոք մը անոր վարդապետութեանց, պաշտամունքին կամ բարոյականին դէմ. այս մտօք փոքր ի շատէ մերթ ընդ մերթ լսուածներն առաւելապէս ըլլալով զործ օտար ազդեցութեանց։ — Վերածնութիւնը, որուն արդիւնքը միայն պիտի կրնար ըլլալ եկեղեցական ներքին յեղափոխութիւն մը, Հայ կեանքին մէջ կատարուած է արդէն անգամ մը՝ Ն. դարուն, երբ Ազգը դրի գիւտով, Ս. Գրոց թարգմանութեամբ եւ տոմային եւ եկեղեցական գրականութեան հաստատմամբ տիրանալով իր ազգային զիտակցութեան, եկեղեցականապէս ձեռնարկած ինքզինքը օտար ազդեցութիւններէ, և անմիջապէս յաջորդող պատմական շրջանի մը մէջ եւս, կազմելով իր դաւանական անկախութիւնը, համայնական բողոքի կեցուածք մը ունեցաւ կրօնական պաշտամունքի ներքեւ իր ազգային ինքնութեան դէմ փորձուած տիրակալութեանց դէմ, Ն. դարու ճիշդ կիսուն ձգելով իր վերջնական դիրքն եւ նկարագիրը։

3. — Իր այս ընթացքով, Հայաստանեայց եկեղեցին միանգամ ընդ միշտ ըմբռնած եւ ընդունած է թէ ինքը, առաքելական քարոզութեամբ հաստատուած, մաս կը կազմէ Քրիստոսի ընդհանրական, Մի եւ Սուրբ եկեղեցիին, իր հաւատքը կանգնած ըլլալով նախկին դարերու այդ եկեղեցիին դաւանութեան վրայ. թէ ինքը կը պատկանի արեւելեան քրիստոնեայ համայնքներու եկեղեցական այն խմբումին, որուն մէջ զանգուեցաւ նախ Աւետարանի խմբը, շատ բան պահելով հոն քրիստոնէական հաւատքի առաջին սրբութիւններէն և կարգի և կանոնի պարզութիւններէն, և ամենէն քիչ ենթարկուելով խանդարիչ ազդեցութիւններու. թէ ինքը ազգային է՝ թերևս ուրիշ որևէ եկեղեցիէ աւելի. իր սկզբնաւորութենէն ի վեր շարունակ իրեն կէտ նպատակի ըրած ըլլալով իր ժողովուրդին քրիստոնէական աւետարանչութեան զործը, և ատոր մէջ գտած ըլլալով միշտ իր ազգին ինքնութեանը պահպանումին և անոր ցեղական ազնուացման երաշխիքը։ Ուղղափառ, արեւելեան եւ ազգային. ասոնք են Հայաստանեայց եկեղեցիին երեք բարացուցական գիծերը. անոնց հայեցողութեանը մէջ է որ այս եկեղեցին զոյացուցած է իր կեանքը, իր կազմը եւ իր կարգը. ու «Բարեկարգութիւն» ըսելով Հայութեան հասարակաց զգացումը ոչ այլ ինչ կը հասկնայ՝ եթէ ոչ այդ ամէնը «բարեւոք կարգաւորութեան» մէջ պահելու հարկը։

Ինչպէս ըսուեցաւ վերև, այդ արդիւնքը ձեռք բերուած է Ոսկեդարեան վերածնութեան եւ անոր յաջորդող ազգային եւ եկեղեցական, մատուորական և բարոյական յեղափոխութենէ մը ետքը. անկէ վերջ տեղի ունեցած ազգային-եկեղեցական ժողովներուն — որոնք զուամարուած են միշտ ազգին հոգևորական և աշխարհիկ ներկայացուցիչ տարրերուն մասնակցութեամբը — դիտումն է եղած միշտ այդ կարգին բարեւոք պահպանումին զգացումը։ Մեկնութեան անկարօտ պատճառներով, երկար դարերէ ի վեր տեղի ունեցած չէ այդպիսի զուամարում մը, մինչ եկեղեցին, ինչպէս ամէն կենսունակ զործարանաւորութիւն, իր զոյութեան ճամբուն վրայ կրնայ ենթարկուած ըլլալ այլայլումներու, զինքը

իր կոչումէն և նկարագրէն աւելի կամ նուազ չափով շեղեցուցած դարտուղութեանց։ Մայր Աթոռոյ մէջ գումարելի Ազգային Եկեղեցական ժողովին պարտականութիւնը պէտք է ըլլայ, իրեւ շարունակութիւնը մեր ազգային տարեգրութեանց մէջ արձանագրուած նման ժողովներուն, թերեւ աւելի լայն տարողութիւններ ընդգրկող շրջանակի մը մէջ՝ բայց նոյն ուղղութեամբ եւ միեւնոյն սկզբունքներու հետեականութեամբ, ջանալ ուղղելու կամ դարմանելու այդ կարդի այլալուծիւնները, անխախտ եւ անեղծ պահելով սակայն միշտ անոր ուղղափառ հաւատքն ու դաւանութիւնը, արեւելեան հինաւուրց դիմադիծը եւ ազգային բարոյականութեան հոգին։

4. — Համառօտ ակնարկի մը մէջ թուենք հիմակ այն կէտերը, որոնք մեր ազգային եկեղեցական կեանքին մէջ կրնան նկատուիլ հոգածութեան արժանի պարագաներ, եւ որոնք այդ իսկ պատճառաւ պէտք է առարկայ լինին Ազգային Եկեղեցական ժողովին ուշադրութեանը։

Ա. — Ամէն գործարանաւորեալ Հաստատութիւն, որ իր կոչումն ունի, այսինքն նպատակի մը ուղղուած է, պէտք է ունենայ իր օրէնքը. Հայ Եկեղեցին առանց օրէնքի չէ որ կրցած է շարունակել իր դարաւոր գոյութիւնը. հակառակը անբանաւոր և անհասկնալի պիտի ըլլար։ Անիկա ունեցած է իր օրէնքները, որոնք, կամ ապրուած փորձառութիւններէ և կամ մշակուած որոշումներէ եզրակացուած սկզբունքներ, լարած և վարած են իր կեանքը. բայց անոնք, այդ օրէնքները, դասաւորուած խմբումով մը հաւաքուած չեն երբեք համադրական ամբողջութեան մը մէջ, ցրուած ըլլալով միշտ մեր մատենագրութեան կամ պատմութեան մէջ. իսկ Կանոնագիրք կոչուած այն հաւաքումները, որոնք կան Մատենադարաններու մէջ կամ ուսումնասիրութեան սեղաններու վրայ, ոչ միայն կը պարունակեն ներկայ ժամանակին ոգին և կեանքի ներկայ պահանջներու հետ չհաշտուող բազում կողմեր, այլ նաև, զուրկ ըլլալով որևէ պաշտօնական հեղինակաւորութենէ, ի գօրու չեն էապէս, և չեն կրնար կիրարկուիլ օրինաւորապէս։ Մէկ խօսքով, Հայ Եկեղեցին չունի այսօր իր պաշտօնական օրինագիրքը. ասկէ կը ծագին և ծագած են այն բազմաթիւ անկանոնութիւնները, որոնք յառաջ կուգան իրաւական և բարոյական, ընտանեկան և ամուսնական, ծխական և տոմարական, կարգապահական և վարչական, նոյն իսկ դաւանական խնդրոց նկատառման միջոցին, տեղի տալով այնպիսի ցաւալի վիճակներու, որոնց մէջ քմահաճոյքը, դիպուածը, տգիտութիւնը, հօգրներու ազդեցութիւնը և պատեհապաշտութիւնն է որ ուղղութիւն կուտան երբեմն գործերու կարգադրութեանց, յաճախ ամենէն անուղիղ դրութեանց մէջ խեղդելով իրաւունքն ու արդարութիւնը։

Ազգային Եկեղեցական ժողովին գերազանց եւ գերագոյն պարտականութիւններէն մին պիտի ըլլայ տնօրինել կարևորը՝ ունենալու համար մեր Օրինագիրքը, որուն մէջ ճշգրտած, բանաձևուած և դասաւորուած ըլլան մեր Եկեղեցին կեանքն ու կարգը գոյաւորող իրաւաբանական սկզբունքները եւ անոնց գործադրութեան կերպերն ու պայմանները։

Բ. — Մեր ժողովուրդին իր Եկեղեցին առերեւոյթ կամ իրական ուժա-

ցումին պատճառներէն մին կը նկատուի այսօր առհասարակ իր պաշտամունքը : Աւելորդ հնկատուի թող անցողաբար ակնարկել հոս թէ իրողութիւն է որ ամէն ժողովուրդ իր եկեղեցիին կամ ամէն եկեղեցի իր ժողովուրդին նկատմամբ աւելի կամ նուազ աստիճանով ունի այսօր այդ տրտունջը : Արդարութիւն միայն պիտի ըլլար անշուշտ ըսել թէ այդ հանրական երևոյթին զլսաւոր պատճառներէն մին է ժամանակին ողին . բայց, առանց խորանալու հարցին այդ տեսակէտով վերլուծումին մէջ, կ'ընդունինք թէ մեր եկեղեցական պաշտամունքին վերաբերմամբ եղած այդ նկատողութեան մէջ կայ ճշմարտութեան կարեւոր բաժին մը : Մեր պաշտամունքը, հակառակ հաւատքի միաստիքականութեամբ օժուել իր սրտագրաւ առաւելութիւններուն, հակառակ ազգային ճաշակի և նոյն իսկ արուեստի ինքնատարութեամբ գեղեցիկ իր մէկէ աւելի կողմերուն, հակառակ, վերջապէս, բարեպաշտական զգացումներու իսկապէս յազուրդ տուող իր բազմաթիւ շնորհներուն, ունի սրբազրութեան կարօտ կողմեր կամ մասեր . ամենէն երկիւղած հոգիներն իսկ յաճախ խորհած են մեր եկեղեցական պաշտամունքին կերպերուն կամ կատարողութեան մասին, անհանդուրժելի զոնելով, զոր օրինակ, անոր մասնաւորաբար երկարատևութիւնը :

Իմ խոնարհ կարծիքով, այդ վիճակին պատճառ եղած են երկու պարագաներ . անցեալին մէկ դիպուածը և ներկային մտահաճութիւնները :

Ապացոյցներ կան հաստատող թէ ի հնումն ժամերգութեանց երկու տեսակներ կային մեր մէջ . մին՝ այն որ ժողովուրդինը, «Հասարակացն» էր, և կը պաշտուէր քաղաքներու և գիւղական եկեղեցիներու մէջ, իսկ միւսը՝ այն որ ի գործածութեան էր վանքերու մէջ միայն . առաջինը համառօտ էր անշուշտ, իսկ երկրորդը՝ ընդարձակ, բազմամասն եւ սաղմոսերգութիւններով և կրկնութիւններով երկարաձգուած : Հաւանականաբար, երբ վանական կամ կուսակրօն կղերք դուրս եկաւ իր շրջանակէն և վարչական պաշտօններու ճամբով տիրակալեց ժողովրդային հոգևորականութեան ասպարէզին, իրեն հետ բերաւ նաև վանական պաշտամունքն ու արարողութիւնները . ու հասարակաց բարեպաշտութիւնը, զրաւելելով անոնց վեհաշուք և խորհրդապաշտ հանդիսաւորութիւններէն, որդեգրեց զայն մտադիւր, ու հետզհետէ մոռացութեան տրուեցաւ միւսը, որ աւելի կարճ էր և պարզ : Այս է իմ ակնարկած առաջին պատճառը զոր կուշեցի անցեալին դիպուածը :

Երկրորդ պատճառը՝ թուացած կազմակերպութեան մը երեսէն քաջալերութիւն գտած անպատասխանատու անձերու կամ պաշտօնեաներու քմահաճոյքն է եղած . այս բացատրութեամբ կ'ուզեմ ակնարկել զլսաւորաբար Դպրաց դասերու, երաժիշտներու և դպրապետներու այն ընթացքին, որով եկեղեցին իրենց արուեստին նորահնար և յաճախ ինքնահնար ձևերուն և խաղարկութեանց թատր դարձուցին, քաջալերուելով անշուշտ ամբոխին նորոյթի հակամէտ զգացումներէն, և այսպէս զրեթէ անյայտացուցին հայ ժողովրդական երգերուն ողին յիշեցնող յորդորեղութեան հին պարզ և գեղեցիկ եղանակները, և պաշտամունքը խճողեցին ծանրադանդաղ, մանուածոյ և պատիպատ ձայնաձգութիւններով, որոնց մէջ յաճախ ողբալիօրէն կը մեռնի մեր սքանչելի շարականներուն հոգին : Հարկանցի քննութիւն մը բաւական պիտի ըլլայ հաստատելու համար թէ մեր ժամերգութեանց երկարութեան ամենամեծ պատճառը այս է միայն .

եթէ արուեստագիտական լուրջ ուսումնասիրութիւններէ վերջ կարելի ըլլայ վերականգնացնել հին պարզ եղանակները, արդէն զրեթէ կարգադրուած պիտի ըլլայ պաշտամունքի երկարութեան խնդիրը :

Կալով առաջին պատճառէն առաջ եկած վիճակի դարմանին, ատիկա կըրնայ ըլլալ՝ կամ զիտական հետազոտութիւններու շնորհիւ զտնելով և զործադրութեան ղեկելով ժողովրդային ժամերգութեանց հին համառօտ ձևը, կամ, եթէ հարկ դատուի պահել ներկայ պաշտամունքը, ժողովրդային եկեղեցիներու մէջ կիրարկելով ամբողջ շաբաթուան ընթացքին ամէն օր անոր մէկ մասը միայն կատարելու դրութիւնը, Ս. Պատարազը վերապահելով լոկ կիրակի և տօնական օրերուն :

Ազգային եկեղեցական ժողովին զործը պիտի ըլլայ կատարել տալ այդ ուսումնասիրութիւնները :

Գ. — Բարեկարգական խնդրոյն մէջ հասարակաց զգացումին մասնանշած ամէնէն կարևոր կէտերէն մին է եկեղեցական կենցաղի կամ կուսակրօն թէ ամուսնաւոր եկեղեցականութեան հարցը : Արեւմտեան եկեղեցին վաղուց վճռած է զայն . հիները, այսինքն կաթոլիկը, այլամերժօրէն կուսակրօնութեան . իսկ նորերը կամ բողոքականութիւնը՝ գլխաւորաբար կանամբի հոգեւորականութեան տալով եկեղեցական ասպարէզը : Մերինը, ինչպէս բոլոր արեւելեան եկեղեցիները, կը պահէ տակաւին երկու կերպերն ալ, կուսակրօններուն տալով սակայն նուիրապետական յառաջաման ամէն իրաւունք, իսկ ամուսնաւորներուն ասպարէզը սահմանափակելով մի միայն պաշտամունքի կատարողութեան, խորհրդոց սրբազնագործութեան և առանին հովուութեան սահմանուած քահանայութեան շրջանակին մէջ : — Ստոյգ է թէ նախնական եկեղեցւոյ մէջ ասպարէզը բաց էր երկու կենցաղակերպերուն առջև հաւասարապէս, թէև առաքեալին նախընտրութիւնը որոշ է անոնցմէ մէկին համար մասնաւորապէս . ճիշդ է նոյնպէս թէ Նիկիոյ ժողովին մէջ եկեղեցական կուսակրօն կեանքը աւելի նախամեծար աստիճանի մը վրայ շեշտուած է . բայց նոյնքան պատմական է նաև թէ մինչև Հիլարպոլանդ (Գրիգոր Է. , ի սկիզբն ժԱ. դարուն) արեւմտեան եկեղեցւոյ մէջ ալ կուսակրօնութիւնը դեռ չունէր այժմեան իր բացարձակ վիճակը . և անհաւանական չէ որ կաթոլիկ եկեղեցին անուղղակի բայց իրապէս մեծ ազդեցութիւն մը ունեցած ըլլայ Արևելեան եկեղեցիներուն վրայ՝ կուսակրօնութեան վերաբերմամբ հետզհետէ որդեգրած և զործադրած իրենց սկզբունքներուն տեսակէտով : Անուրանալի է թէ մեր եկեղեցական պատմութեան մէջ պահուած հետքեր կը ցուցնեն բազմաթիւ եւ նշանաւոր դէմքեր, որոնք, Լուսաւորիչէն սկսեալ մինչև Պահլաւունեսաց դարուն սկիզբը, ամուսնաւոր կեանք ունեցած են : Բայց այս երևոյթը կը բացատրուի նախ ա՛յլ նուիրական դարձած սերունդի մը հանդէպ ազգին սրտին մէջ արմատացած զգացումով մը . եւ յետոյ բոլորովին որոշ չէ թէ այդ մեծարժէք հոգեւորականները, իրենց եկեղեցական բարձրաստիճան զիրքին վրայ ալ, միշտ կը պահէին իրենց ամուսնական կենսակցութիւնը, թէ բարեպաշտօրէն կատարուած պայմանաւորումով մը խզում հաստատուած էր այն միջոցին անոնց կենսակցութեան մէջ : Պէտք չէ անգիտանալ թէ նշանները աւելի այս վերջին կերպին ի նպաստ կ'երևին :

Բայց մեր նպատակը չէ զբաղիլ հոս պատմաքննական վերլուծումներով, չենք ուզեր անդրադառնալ այն ողբալի վիճակներուն եւս, որոնց մէջ հոգևորական ասպարէզը կրնայ թատր դառնալ նեպոտականութեան կամ շահաստան լայնածաւալ օգտախնդրութեանց, երբ կանամբի անարժան եկեղեցականներ տիրանան բարձր դիրքերու. չենք ակնարկեր նմանապէս այն մեծ դժուարութիւններուն, որոնք յառաջ կրնան դալ անտեսական յոյժ չափաւոր պայմաններու մէջ ապրող մեր ժողովուրդի կեանքին մէջ, երբ ամուսնաւոր հոգևորականներու տրուին հանրային ծառայութեան ասպարէզի բարձրագոյն պաշտօնները: Աւելի կամ նուազ աստիճանով հասկնալի հետեաբար և նախատեսուելիք մարդկային կացութիւններ են ասոնք, որոնց համար իշխանութիւնը և ժողովուրդը կրնան և պարտին ի դործ դնել արգելիչ հնարաւոր բոլոր նախագիշտութիւնները: Չենք ըսեր դարձեալ թէ կուսակրօնութեան դէմ հանրային զգացումին այս ծառացումին մէջ ո՛րչափ է դերը արդիական հովերուն և բողոքական մտայնութիւններէ զիտակցօրէն կամ անզիտակցաբար մեր մէջ փոխադրուած զգացումներուն: Կ'ուզենք բաւականանալ հաստատելով կէտ մը միայն. ա՛յն թէ եկեղեցւոյ պաշտօնէութիւնը, ընդհանուր առմամբ, իր կոչումին համապատասխանող բարձրութեան մը վրայ չի գտնուիր այսօր մտաւորապէս և բարոյապէս. որովհետեւ, մէկ կողմէ՝ շատեր կուսակրօնութեան ասպարէզը կը մտնեն, առանց վանական կրթութեամբ մասնաւոր և նպատակայարմար պատրաստութեան շրջան մը աւարտած ըլլալու, և թերեւս ստէպ փառասիրական նպատակներէ բերուած, միւս կողմէ՝ հոգևով և մտաւորապէս արժանաւորներ չեն մօտենար ամուսնաւոր եկեղեցականութեան, յառաջդիմութեան համար փակուած այսինքն ընդոտնուած և արհամարհելի գետին մը գտնելով զայն, և խրտչում ու խորշանք զգալով անոր հանդէս:

Քանի որ սուրբ է ամուսնութիւնը և քրիստոնէական կրօնի խորհուրդներէն մին, քանի որ Հայաստանեայց եկեղեցին, չմերժելով ամուսնացեալներուն քահանայացումը՝ նովին իսկ էապէս ընդունած կ'ըլլայ արդէն սա սկզբունքը թէ ամուսնական կեանքը ժխտումը չէ հոգևորականութեան, քանի որ անցեալին մէջ, այս կամ այն կերպով, ամուսնացեալներուն առջև չէ փակուած աստիճանային բարձրացումին ճամբան, ինչո՞ւ այսօր, իր անցեալէն նոյն իսկ իրեն մատուցուած փաստով կամ լոյսով չկարենայ ընդառաջել ներկայի պահանջներուն, յեղաշրջում մը յառաջ բերելով իր կազմին կամ կարգին այն մասին վրայ՝ որ չունի վարդապետական կամ դաւանական որեւէ կողմ, և թոյլ չտալով որ խաղառ մեռելութեան դատապարտուի եկեղեցական պաշտօնէութիւնը, առանձին և ժողովրդական հովուութեան ամենակարևոր և ընդարձակագոյն այն դաշտին մէջ, որ Քահանայութիւնն է: Ահա՛ պատճառաբանութիւնը, զոր մարդիկ, բարոյական և պատմական զգացումներով զինուած, կ'ընեն այսօր եթէ ոչ ընդդէմ կուսակրօնութեան, այլ յայտնապէս ի նպաստ ամուսնաւոր եկեղեցականութեան: Ու մեր տեսութեամբ, բոլորովին անիմաստ կամ անարդար բառերու համաբարդութիւն մը չեն այդ խօսքերը: Շեշտելով հանգերձ այն խոշոր դժուարութիւններուն վրայ, որոնք ի սկզբան մանաւանդ պիտի յառաջ գան, երբ ընդունուի եւ գործադրուի քահանայական ասպարէզի բացման սկզբունքը, որոնք, սակայն եւ այնպէս, ինչպէս ըսինք, բոլորովին ալ անյաղթելի խոչընդոտներ չեն կրնար ըլլալ իմաստուն և զօրեղ իշխանութեան մը համար, իրականութիւն է թէ այլևս

հասած է ամուսնաւոր հոգեւորականներուն առջև եկեղեցական յառաջացումի եւ վարչական ասպարէզի ընդլայնման ժամը. զայդ կը պահանջէ ոչ միայն դարուն ողին, այլ մանաւանդ ներքնապէս եկեղեցական ուժաւորման հարկը, ու ասոր չեն հակառակիր ոչ կրօնքին հողին, և ոչ մեր եկեղեցւոյ նախկին եւ նոյն իսկ ներկայ իրաւաբանութիւնը:

Բայց ասիկա չի նշանակեր թէ օրինապէս պէտք է խափանուի կուսակրօնութիւնը. ասիկա ամենէն աղիտաւոր բանը պիտի ըլլար եկեղեցիին համար: Ինչպէս ամէն ասպարէզի, բայց մանաւանդ եկեղեցականին համար, ոչինչ աւելի վսեմ է եւ արդիւնական՝ քան բոլորանուէր եւ զաղափարական ծառայութեան գործը. ու տարակոյս չկայ թէ կուսակրօն կեանքը միշտ աւելի բեղմնաւոր դաշտ մըն է այդպիսի գործնէութեան մը համար՝ երբ կը հանդիպի սրտի եւ մտքի բարձրութիւններով օժտուած անձերու: Ոչ, պէտք չէ որեւէ աստիճանի վրայ փակել հոգեւորական ասպարէզը մէկ կամ միւս կենցաղի յարողներուն առջեւ. երկուքին ալ դուռը՝ դէպի հոն առաջնորդող՝ պէտք է լինի ազատութիւնը, երկուքին ալ յառաջդիմութեան ճամբան անոր մէջ՝ պէտք է լինին պատրաստութիւնը եւ արժանիքը, պատրաստութիւն՝ ուսումնական զարգացմամբ եւ դաստիարակութեամբ, եւ արժանիք՝ խօսքի, գրչի և գործունէութեան արդիւնքներով հաստատուած: — Իմաստութիւն պիտի ըլլար, թերեւ, միևնոյն ասպարէզին մէջ երկու կենցաղէ հոգեւորականներուն գործունէութենէն կամ կենսակցութենէն խիթացուելիք անպատեհութեանց առաջին առնելու համար, հին ժամանակի սովորութեան համեմատ, բոլորովին քահանաներու կամ քահանաներէ հասած եպիսկոպոսներու թողուլ ժողովրդային գործունէութեան ասպարէզը, առաջնորդական և յարակից պաշտօնները. իսկ կուսակրօնները, որոնց թիւը արդէն սահմանուած պիտի ըլլայ այլեւս մնալու սեղմուած չափի մը մէջ, պահեն իրենց վանական կեանքը, հոգեւորական և եկեղեցագլխական բարձրագոյն ուսմանց եւ ուսումնասիրութեանց նուիրուելով, եւ ընդհանուր քարոզչութեան եւ առաքելական առժամեայ պաշտօններու պարտաւորութեամբ միայն երբեմն մուտ գործեն ժողովուրդին մէջ: —

Կուսակրօն և ամուսնաւոր այս զոյգ կենցաղներուն այսպիսի տրոհումովը, եկեղեցականութիւնը ուրեմն այսպէս երկու որոշ խմբումներու պիտի վերածուած ըլլայ, իւրաքանչիւրը ունենալով իր ուրոյն ասպարէզն ու պարտականութիւնները, ինչպէս ի հնումն վանական եւ աշխարհիկ կղերը, կամ, ցարդ, լատին եկեղեցիին մէջ, Régulier և Séculier կոչուած դասաւորումները:

Կուսակրօն կամ վանական կղերը պէտք է ձեռնադրուած ատեն ուխտէ միանգամ ընդ միշտ հրաժարում աշխարհէ, յանձնառութեամբ մշտական ամուրիութեան. անոնք որ անհաստատ կամքի կամ խանգարուած զգացողութեան յայտնութիւններով կը դրժեն՝ իրենց ուխտին կամ պատկանեալ իշխանութեան որոշումով անարժան կը դատուին անոր, պէտք է իսպառ հեռի մնան եկեղեցական ասպարէզէն. այդպիսիներուն պահուիլը եկեղեցականութեան մէջ՝ լոկ կենցաղ փոխելով, ոչ միայն կը նուազեցնէ հոգեւորական կեանքի պատիւն ու լրջութիւնը, այլ նաև տեղի կուտայ բազմաթիւ անպատեհութեանց:

Գալով ամուսնաւոր եկեղեցականներուն, անոնք ոչ միայն ամուսնութենէ, այլ նաեւ զաւակներու տէր լինելէ վերջ միայն պէտք է կարենան ձեռ-

նադրուիլ. Հայ Եկեղեցւոյ այդ մասին օրինադրած սովորութիւնը իմաստուն և զործնական է շատ: Ժողովուրդին առանին և հանրային հովուութիւնն ստանձնող հոգևորականը պէտք է ինքնին փորձ և կիրթ լինի ընտանեկան և ժողովրդական կենցաղի տեսակէտով. պէտք է կանուխէն ունեցած ըլլայ իր կեանքի ընկերունին, որպէսզի ինք եւ ժողովուրդը միանգամայն համոզուած ըլլան թէ կնքուած այդ ամուսնութիւնը, նոյն ատեն զաւակներով օրհնուած, սիրալիր և խաղաղ կենակցութեան մը ամէն երաշխիք ունի իր մէջ, թէ երէցտիկներ՝ իր հոգեկան շնորհներովը պիտի կրնայ արժանաւոր զործակիցն ըլլալ իր հոգևորական ամուսնոյն, և այլն: Անկլիքան կամ բողոքական դրութիւնը, որ կ'արտօնէ Եկեղեցւոյ աաշտօնեան, որեւէ ատեն կարենալ ամուսնանալ ձեռնադրութենէն վերջը, անյարմար է մեր բարքերուն, եւ կրնայ ծնունդ տալ տարօրինակ անպատեհութեանց:

Ի վերջոյ, իմ խորին համոզումս է թէ նուիրապետական բարձրագոյն աթոռներու հրաւիրուած հոգևորականները բացառապէս պէտք է ընտրուին կուսակրօն կղերին պատկանողներուն մէջէն: Այդ պաշտօններուն բարձրօրէն ընդհանրական նկարագիրը կը պահանջէ որ այդ կարգի պաշտօնակալք բոլորովին զերծ ըլլան անձնական կամ ընտանեկան հոգերէ եւ կապանքներէ: Ասոնք են եկեղեցական կենցաղի կամ կուսակրօնութեան մասին իմ տեսութիւնս: Կը խորհիմ թէ այս կերպով անհնար չ'ըլլար օգտակար ուղղութեան մը վրայ պահել եկեղեցական պաշտօնէութեան բարեկարգութեան գործը, եթէ մասնաւորաբար հոգ տարուի որ անոնք մասնաւոր եւ նպատակայարմար դաստիարակութիւն մը ընդունին, եթէ անոնց ընտրութիւնը զերծ պահուի ամբողջային միջամտութիւններէ, և եթէ իշխանութիւնը անոնց հանդէս կարենայ զործադրել միշտ օրէնքն ու արդարութիւնը:

(Շարունակելի)

* * *

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄՏԱԾՄԱՆ ՑՈՒՐԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐԸ

Այն չեմ գիտեր ինչ եղբարական բանը, որ կայ քրիստոնէութեան էութեան և նոյն իսկ զապափարին մէջ (վասնզի քրիստոնէութիւնը որ հրաշքով մը սկսած է՝ հրաշքով կը շարունակուի), ա՛յնքան քիչ կայ մեր օրերու քրիստոնեաներուն միտքին մէջ, որ պատմութեան կարգ մը վաղու իրողութիւնները գրեթէ այնքան կը գայթակղեցնեն զիրենք որքան մարդոց մնացեալ մասը: Կ'արգահատինք այն սերունդներուն վրայ, որոնք, իրարու ետեւէ, առանց իրենց գործին լրումը տեսնելու յոյսին, մեծ դժուարութիւններով կանգնած են այն ընդարձակ մայր եկեղեցիները, որոնց մէջ տա՛կաւին չենք կրնար ահա ինքզինքնիս իբրեւ մեր տունին մէջը զգալ: Չենք կրնար նոյնպէս հասնել ինչպէս հոգին այն բազմութիւններուն, որոնք, քանիցս, դէպի արեւելք խուժեցին՝ գերեզման մը նուաճելու համար: Ուրիշ կրօնական պատահարներ, ինչպէս քանի մը բարեպաշտ մարդոց վանական միայնանոցի մը մէջ մեկուսացումը՝ ծածով եւ աղաշխարհութեամբ իրենց սրբացումին նուիրուելու համար, մեզի աւելի զարմանք կը պատճառեն, մանաւանդ եթէ մեր ժամանակին՝ սա մեր օրերու քաղաքակրթութեան մէջ տեղի կ'ունենան անոնք: Քիչ մը փրկսփայլութիւն, քիչ մը վարդապետական բացատրութեանց հետ, բաւական կ'ըլլայ մեզի համար որ արհամարհանք զգանք այդ երկիւղած զարտուղութիւններուն հանդէպ: Վիճարանիլ չէ նպատակս. զիցուք թէ ձեւ թերի եղած ըլլայ. ընդունինք նոյն իսկ որ աւելի կատարեալ եղած չ'ըլլայ վարդապետական ըմբռնումը իր խորքին մէջ. բայց վերջապէս ճշմարիտ ոչինչ չկայ՝ այդ գործերուն մէջ: Իբր խորհրդանշաններ նկատեցէք զանոնք, եթէ կ'ուզէք. բայց ըսէք մեզի թէ անոնցմէ աւելի գեղեցիկ բաներ կ'ա՞ն...

... Դարաւոր աշխատանքներ, ինքնակամ գաղթաշարժեր, անհաւատալի աղաշխարհներ. առո՛նք եղան անոնց հաւատքին յիշատակարանները. որոնք պիտի ըլլան մերինին յիշատակարանները:

Ա. Վ.